

Isaac Deutscher (1966)

Den stora Kulturrevolutionen

1966 skakades Kina av den stora Kulturrevolutionen. Den började i april/maj som en ideologisk reningsrörelse bland intellektuella och var koncentrerad till Pekings universitet. Men i juni/juli stod det klart att många prominenta politiker hade avsatts: bland dem Peng Zhen, Pekings borgmästare, Lu Dingyi, den tidigare propagandachefen, Zhou Yang, en framstående litteraturvetare¹, och Luo Ruiqing, arméns stabschef.

I augusti samlades Kommunistpartiets centralkommitté för första gången sedan 1962 och utfärdade direktiv för den stora Kulturrevolutionen. Man slog fast att ”den stora Kulturrevolutionens mål är att revolutionera folkets ideologi” och att bekämpa gamla idéer och de auktoriteter som ”slagit in på den kapitalistiska vägen”. Man betonade behovet av att studera Mao Zedongs tänkande, av massaktioner och arméns deltagande i Kulturrevolutionen. Alla dessa blev betydelsefulla inslag i de kommande händelserna: Maos tänkande utgavs som en liten röd citatbok, och efter den revolutionära ungdomens massdemonstration den 18 augusti organiserades unga intellektuella, studenter och arbetare i ”Röda garden”. Detta följdes av att Lin Biao, försvarsministern, dök upp som ”den store rorsmannen” Mao Zedongs ”närmaste stridskamrat”. Senare kom det fram att gruppen med ”kapitalistfarare”, mot vilken Kulturrevolutionen var riktad, inkluderade Liu Shaoqi, Kinas president, Deng Xiaoping, parti-sekreteraren, och många mindre prominenta tjänstemän i regering och parti.

Kulturrevolutionens innebörd

När man läser de ändlösa rapporterna om ”massornas kulturella uppror” i Kina, kan man frestas att avfärda upproret som en ren fars. Kinesiska Pressbyrån har i detalj beskrivit den ”rasande offensiven mot alla gamla idéer, all gammal kultur, gamla vanor och beteenden” som de ”Röda gardena fört på Pekings gator sedan den 20 augusti”. Men man letar förgäves efter någon tydlig fingervisning om vad de nya idéerna och de nya kulturella vanorna och beteendena består i. I marxismen-leninismens namn har de Röda gardena avfärdat Balzac och Hugo, liksom Shakespeare och Beethoven, som produkter av en rutten borgerlig kultur; de har förstört Pusjkins monument i Shanghai och visat förakt för arbeten av Tjernysjevskij och Herzen, den ryska revolutionära rörelsens föregångare på 1800-talet. Pekings ”kulturrevolutionärer” är, verkar det som, fullständigt omedvetna om Marx’ livslånga beundran av Shakespeare och Balzac, av Lenins kärlek till Pusjkin och Beethoven och om det avgörande inflytande som Tjernysjevskij hade på honom. Man har presenterat oss en lång lista på gator och boulevarder med namn som har ändrats från ”Evig fred” till ”Östern är röd”, från ”Prinspalatsets källa” till ”Förhindra revisionism”, från ”Ärorika torget” till ”Stöd Vietnam”, från ”Österns fredsmarknad” till ”Östanvindens marknad”, och så vidare. Man vill att vi ska glädja oss åt det faktum att vissa kulinariska etablissemang inte längre kallas ”Alla Samlade Dygder” utan ”Restaurang Grillade Pekingankor”. Frisörer och klädskapare har förbundet sig att inte längre göra utländska frisyrrer, såsom ”ankstjärt” och ”skruvlockar”, eller jeans och tajta skjortor och blusar och olika slags Hongkong-kjolar. ”Vi ska inte ta lätt på dessa saker”, säger Kinesiska Pressbyrån allvarligt, ”eftersom det är här som portarna till kapitalismens återuppriktande står vidöppna”. Så väller nu den Stora proletära kulturrevolutionens flodvågor in mot de olika borgerliga ställningarna; och kapitalismens drivbänkar är inte längre säkra. Stackars Karl Marx – han hade ingen aning, när han för exakt hundra år sedan förberedde publiceringen av *Das Kapital*, var de verkliga ”kapitalismens drivbänkar” skulle komma att hittas. Samtidigt som man tagit sig an den högst enkla uppgiften att förlöjliga dessa bedrifter, har

¹ Han var även biträdande chef för partiets propagandaavdelning. Ö anm

den sovjetiska pressen påmint om *Proletkult*, den ryska litterära och artistiska rörelsen under revolutionens tidiga år, vilken förkastade borgerlig konst och lovade att skapa en proletär kultur. En skribent i *Pravda* har angett Trotskij som inspiratör till *Proletkult*, vilket förmodligen skulle var tillräckligt för att få både *Proletkult* och den kinesiska ”kulturrevolutionen” att framstå som vederstyggliga. Sanningen är att, i jämförelse med det kinesiska tumultet, var den ryska *Proletkult*, som var besläktad med den fashionabla europeiska futurismen vid den tiden, en harmlös och nästan civiliserad affär. Den stöddes av Bucharin and Lunatjarskij, medan Trotskij, långt från att vara dess inspiratör, skrev en hel bok, *Litteratur och Revolution*, för att avvisa den. *Pravda* kunde ha hittat en mycket bättre parallell till de senaste händelserna i Kina där hemma: i stalinistiska Ryssland i slutet av 1940-talet och tidiga 50-talet, då Stalin, Zjdanov och *Pravdas* skribenter ”disciplinerade” intelligentian, dundrade mot att ”svansa efter kulturen i väst”, bannlyste arbeten av Einstein, Freud, Mendel och många andra utländska tänkare, och hängav sig åt en historisk glorifiering av alla ryska ting. *Pravda* undviker att dra denna parallell eftersom Ryssland ännu idag inte har kommit förbi arvet av denna period, och en hel del av de gamla bannbullorna är fortfarande i kraft. Men parallellen ligger tillräckligt nära; och den antyder att den maoistiska ”kulturrevolutionen” är en dödsallvarlig affär. Dess inverkan på Kinas andliga och intellektuella liv kommer med all sannolikhet att bli precis lika förödande och varaktig som följderna blev av de stalinistiska häxjakterna. Dess politiska innebörd är också jämförbar. Precis som Ryssland under Stalins sista tid, har Kina nu hoppat huvudstupa ner i sträng isolationism och mer hermetiskt än någonsin avskärmat sig från världen utanför och från all politiska och kulturella påverkan därifrån. För att uppnå detta tvingades Mao att organisera en pogrom mot intelligentsian, vilken han misstänkte vara speciellt mottaglig för utländska ”revisionistiska” influenser.

Detta betyder inte att denna utveckling förebådar någon ny aggressiv fas i den kinesiska utrikespolitiken. Visserligen har Peking och Shanghai under de senaste veckorna ekat av rop om befrielse av Taiwan, Macao och Hongkong. Men ingenting indikerar att marskalk Lin Biao förbereder marschorder för befrielsekampanjer (även om alla kineser, kommunister såväl som antikommunister, maoister såväl som antimaoister, betraktar dessa territorier som rättmätigt tillhörande deras land). Kina är ännu mindre än Ryssland under Stalins sista år redo för krigsliknande äventyr eller territoriell expansion. Dess ideologiska aggressivitet och djupa avsky mot västliga kulturella värden är yttringar, utan tvekan sjukliga sådana, av dess intensiva stämning av självförsvaret och dess känsla av fullständig isolering i en fientlig omvärld. Efter att Chrusjtjov, med yttersta grymhet, dragit tillbaka allt ekonomiskt bistånd 1960, har denna känsla av isolering växt sig tung och kvävande; och de nyliga bakslagen – framförallt det promaoistiska Indonesiska Kommunistpartiets kollaps och slakten på hundratusentals av dess medlemmar – har förvärrat den ytterligare. Trots Pekings dundrande retorik om den ”växande revolutionsvågen i Asien”, markerar händelserna i Indonesien en djup revolutionär ebb och en katastrof för maoismen. De japanska och nordkoreanska kommunistpartiernas avhopp från det kinesiska lägret var ytterligare bakslag; och det vacklande beteendet från nordvietnameserna, vilka mer än någonsin är beroende av Sovjets stöd, orsakar mycket bekymmer i Peking. Framför allt tror kineserna att hotet om en nära förestående amerikansk attack mot deras land är verkligt.

Ett sätt att komma ur isoleringen skulle kunna vara att försöka försona sig med Chrusjtjovs efterträdare i Moskva. Men då Mao Zedong har avfärdat detta, måste han finna på något som kraftigt stärker den nationella moralen. Tre kärnexplosioner har demonstrerat Kinas nya teknologiska kapacitet inför nationen och världen. Men denna bedrift är inte tillräcklig för att skingra olusten; ty många kineser inser till vilken kostnad och under vilka ryggnäckande bördor som deras nation, så senkommet, har gått med i kärnvapenkapplöpningen. Inte heller erbjuder maoismen Kina någon glädje av en snabb industrialisering, som Stalin en gång

erbjöd Ryssland – tempot i Kinas ekonomiska utveckling är mycket långsammare. ”Kulturrevolutionen” och en gåtfull kanonisering av maoismen skall tillhandahålla moralisk kompensation för alla dessa besvikelser och frustrationer.

Redan här kan vi säga att den ”positiva” effekten av denna förstärkta nationella moral blir kortlivad, men att dess motsatta konsekvenser kommer att kännas av under en lång tid. Partiet, dess hierarki och kader, kommer inte att återhämta sig snabbt från de förnedringar som de ”Röda gardena” utsatt dem för. Den gamla intelligentsian – vetenskapsmännen och teknikererna, men framförallt författare och artister – som funnits med i den maoistiska revolutionens breda ström och som lett utbildningsarbetet bland massorna sedan 1949, har degraderats och körts bort från sina poster. De har inte avrättats som deras likar i stalinistiska Ryssland, men de har tvingats att lämna plats för en ny intelligentsia som har växt upp efter revolutionen och som har långt färre band med den inhemska kulturtraditionen eller med det kulturella arvet från utlandet. Till viss grad är detta generationsskifte oundvikligt i varje postrevolutionärt samhälle. Men när det genomförs så abrupt, brutalt och demagogiskt som i stalinistiska Ryssland, och nu i Kina, för det med sig en oreparabel nationell förlust: ett gap i det kulturella medvetande, en standardsänkning och en utarmning av det andliga livet. Post-stalinistiska Ryssland lider fortfarande under förlusterna, och det kommer även maoistiska och post-maoistiska Kina att göra.

Vad händer nu? Det återstår att se om Mao kommer att gå vidare till skådeprocesser av stalinistisk typ, eller om han kommer att finna en mindre blodig väg för att ta hand om den interna partioppositionen. Förutom dessa omedelbara problem väntar de stora olösta problemen inom Kinas inrikes- och utrikespolitik. Eftersom man lever under hotet från den amerikanska imperialismen, kräver Mao att nationen ska leva ett slags spartanskt liv, liknande det som de röda partisanerna levde under den heroiska Yanan-perioden. Tidningarna har citerat denna mening från en maoistisk hjälte: ”Jag måste komma ihåg Maos undervisning så att jag åsätter mig hög politisk standard och låg levnadsstandard”; och städernas massor åläggs att följa denna maxim. Frasen sammanfattar ett program. Ändå måste man ifrågasätta om den anda den uttrycker, hur beundransvärd den än må vara för enskilda hjältar, kan påverka ett helt folk och utgöra grunden för en nationell politik. Det är en ofrivillig bekännelse om hur lite maoismen nu har att erbjuda Kina. Även om landsbygden inte längre lider av massepidemier, som var så vanliga under *ancien régime*, så är den fortfarande efterbliven, primitiv och fruktansvärt överbefolkad; och i städerna går industrialiseringen inte tillräckligt snabbt för att suga upp överskottet. Detta år har en ny femårsplan, den första sedan den ekonomiska katastrofen 1958-62, satts i verket; men dess industriella mål har inte meddelats. Är det för att produktionsstatistik betraktas som militära hemligheter? Eller på grund av att målen inte är tillräckligt inspirerande för att propagandisterna ska kunna göra mycket väsen av dem? Båda förklaringarna kan vara riktiga.

Hursomhelst, regeringen lägger nu långt mindre vikt på ekonomisk utveckling än under 1950-talet och som Sovjets regering alltid har gjort. Mao har inte visat upp något som liknar Stalins grymheter i exploateringen av nationens arbetskraft och resurser och att tvinga stad och land att göra de mest fruktansvärda uppoffringar för industrialiseringens sak. Även efter det delvis misslyckade Stora språnget, har han hållit sig till uppfattningen att Kinas industrialisering och modernisering är en fråga om många, många decennier, en livstid eller två, tre, eller fyra generationer. Han kräver inte att Kina ska hinna ikapp och gå förbi det kapitalistiska väst, och han försöker inte blanda folket med löften om snabb framgång. Hur realistisk denna inställning än i grunden må vara, utlovar den ingen lösning på Kinas pressande behov, ingen metod för att ta itu med överbefolkningen, den öppna eller latent undersysselsättningen, den sociala motsättningen mellan stad och landsbygd, eller med de krav den internationella situationen ställer på Kinas ekonomi.

Bakom kravet på ”hög politisk standard och låg levnadsstandard” ligger önskan och hoppet om att bli fri från den begränsning som ryssarna en gång beskrev som ”krigskommunism” – dvs. en någorlunda jämlik fördelning av de knappa ekonomiska resurserna. I Ryssland ledde denna politik till en återvändsgränd och man tvingades överge den redan tre år efter Oktoberrevolutionen. I Kina praktiseras den ännu, men med betydande modifieringar, sjutton år efter revolutionen. Men hur länge kan partiet och regeringen hålla fast vid en politik som inte tillhandahåller tillräckligt med materiella incentiva för utveckling och tillväxt? Även om Kinas styrande inte vill ge sig in på en industrialisering med tvång, så kan de inte sätta i verket en mer ambitiös politik så länge som Kina förblir isolerat och förnekas utländsk hjälp, speciellt av Sovjet.

Men detta betyder bara att alla politiska frågor, inrikes såväl som utrikes, leder tillbaka till samma fråga, nämligen om Kina har någon möjlighet att komma ur sin isolering under den skönjbara framtiden. Har man någon möjlighet att återupprätta kontakterna med Sovjetunionen och får massivt stöd därifrån igen? Vi har sett att Mao har besvarat dessa frågor negativt, och att han kräver att Kina ska ”fixa det på egen hand”, ekonomiskt, politiskt och militärt. Detta förutsätter emellertid en verklig försoning med Kinas ekonomiska och sociala efterblivenhet.

Det är svårt att tro att politisk stabilitet kan uppnås på en sådan grund. Krav på en mer ambitiös politik för ekonomiska framsteg kommer att ge sig till känna. För ett par år sedan orsakade ett sådant krav att Mao och hans kolleger satte igång det Stora språnget, men besvikelsen efter detta medförde en paus i industrialiseringen. Det långsamma tempot skapar emellertid sina egna oöverstigligen svårigheter och kommer säkert att medföra att kraven på en mer tydlig politik återkommer. Mao kanske då kräver ett nytt stort språng eller så kommer hela hans politik att ifrågasättas. Faktum är att Kina, som en dynamisk revolutionär makt, inte kan ”fixa det själv”; och att den maoistiska politiken, prisgiven som den är till isolationism, kommer att vara oförmögen att möta kommande kriser. Huruvida dessa kommer att uppstå under Maos livstid eller senare, måste naturligtvis förbli en öppen fråga.

I den inre partikampen har frågan om Maos efterträdare legat långt efter de mer aktuella frågorna. För tillfället är det Lin Biao som trätt fram som vinnare, och Liu Shaoqi som verkar vara förlorare, men det är kanske alltför tidigt att ta utgången av striden som given. En sak är säker, i efterrevolutionära regimer är den arvtagare som utpekats under diktatorns livstid inte nödvändigtvis samme man som utövar makten efter diktatorns död. Stalins naturliga arvtagare, Malenkov, lyckades inte övertyga sina kolleger; han tvingades lämna plats för Chrusjtjov som hade stått under honom i partihierarkin. Men även om Lin Biao kommer att bli Maos efterträdare, betyder det inte nödvändigtvis att han fortsätter med den politik som han för närvarande är associerad med. När kravet på revision och förändring av Maos politik, som nu så kraftfullt tystas, åter reses, kan Lin Biao mycket väl få stå till svars för den. Maos avgång är rimligen inte långt borta, även om han fortfarande är kapabel att simma i Yangtze; och med den är det troligt att en viss reaktion mot den senaste versionen av maoism kommer att uppstå. Reaktionen behöver inte nödvändigtvis bli så våldsam som den mot stalinismen i Ryssland, för Maos plats i den kinesiska revolutionens historia, vars ledande inspiratör han under så lång tid varit, är mer solitt förankrad än Stalins plats i Moskvas mausoleum. Mao har i en enda person varit Kinas Lenin och Stalin. Men vid slutet av sin bana uppvisar han större och större likhet med Stalin; och den senaste orgien i hans personkult understryker denna likhet. Det är som hade han överlevt sig själv och redan är en lämning från det förflutna, en personifiering av Kinas efterblivenhet och isolationism. När reaktionerna mot dessa aspekter av maoismen kommer, måste hans efterträdare, vilka de nu kan vara, agera som talesmän och agenter för dem. *A la longue* kan inte Kina hålla fast vid sina ideologiska aspirationer och ”fixa det själv”.

21 september 1966

Översättning: B. Svensson